

تفکر

TAFAKKUR
MONTHLY

ناشر فعالیت های علمی-تحقیقی، ادبی و فرهنگی اقوام برادر به زبان های اوزبیک، ترکمنی، بلوچی، نورستانی، پشه یی، شغنایی و گوری.

د انسانیت او بشریت ستر لارښود حضرت محمد مصطفی
صلی الله علیه وسلم فرمایي:

((الْمُؤْمِنُ مَأْلَفٌ وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ))

(رواه المشکوة)

ژباړه: مؤمن د مینې او محبت مرکز دی، په هغه چا کې خیر نه شته چې دی له خلکو سره محبت نه کوي او خلک له ده سره محبت نه کوي.

دربیمه دوره، اوولسم کال، (۳-۴۰هـ) کڼه، پرله پسې (۱۵۲-۱۵۳هـ) کڼه، ۱۴۰۴ ل. کال غبرگولی- چنگاښ (جوزا-سرطان)، ۱۴۴۶-۱۴۴۷هـ. ق. کال ذوالقعدة الحرام- محرم الحرام، ۲۰۲۵م. کال می- جولای

پشه یي جبېس دویه لهجای (دره نور، چوگني) منجه کنېس فرقیلی (۱)

پشه یي

خېړندوی فرید الله فرحان

موټاکه

لهجاینا مېکالې پېله مرکا بیوي شن، تاکه موضوع بکار که تارا او برالا بېت.
پشه یي جب اما وطنس سور الېک او منجه علاقای کوچه، که: کاپیسا، لغمان، ننگرهار، کونړ او نورستان کوچه او هم کابل سروبي ولسوالي اوزبېن ساحای او وطنس وري علاقنسا کوچه مېن با، یو بو دنه هوني یا کوني جب شي که پښتو او دري جبه پېله نزدیک ارتباط دارا. پشه یي جب به (آریک) جب کریک کوچه (داردیک) کوندآس منجه والا (مرکزي) شاخې پېله اېغا، پشه یي جب به پښتو جب کوی بو لهجا دارا او مې جم لهجا گر پنج برخېدې تقسیم بوي شن، که: کوهستان او بولغین لهجا، الیشنگ او دولت شا لهجا، اله سای لهجا، دره نور او الینگار لهجا او چوگني لهجا یاده کنېس شن. مې لهجای کوچای دو لهجای (دره نور، چوگني) منجه کنېس فرقي تارا کڼ بېوا شي، مې وارنيس اهمېتي ایلو شي کې، مې دوی لهجاینا فرقي

کڼ گورېت او اسانېدې بېل کڼ بن. مې وارنې کوچه کتبه اودای او هم پشه یي جب مېکالې اودای اوکت پتکېدې مواد چوتېن بېوا شي.
مقالاس اصلي متني
کوات کې پوره یاده بیک کې پشه یي جب امه وطنس سور الېک او منجه علاقای کوچه، که: کاپیسا، لغمان، ننگرهار، کونړ او نورستان کوچه او هم کابل سروبي ولسوالي اوزبېن ساحای او وطنس وري علاقنسا کوچه مېن با، یو بو دنه هوني یا کوني جب شي که پښتو او دري جبه پېله نزدیک ارتباط دارا. پشه یي جب به (آریک) جب کریک کوچه (داردیک) کوندآس منجه والا (مرکزي) شاخې پېله اېغا، الينا، لغمانی، دېگاني، کوهستاني، پاشايي، پشه یي... او آخر نورستاني نامې هم یاده بیوي شي، پوهندوی نور محمد غمجن تمیل لکوی شي که پشه یي جب کېولا افغانستان کوچه (۳۵۰۰) سال با کې مېن با(غمجن تمیل.۸۳)

آريانا دايرة المعارف فارسي اول جلد (۱۷۹ پتک) کې غلام محسین مصاحب سرپرستي کوچه لکن بېوا شي د افغانستان نامې لېنه اخون مېوی شي «عمده ترین قبایل هندو آريائی افغانستان قبيله ی پاشائی است که نام محلی آن دهگان است، و ساکن کوهستان کابل و دره ی سفلاي کنار...» (غلام محسین مصاحب. ۱۷۹) يعني افغانستان هندو آريايي قبايله کوچای تمامېدې مهم قبيله پاشايي شي که محلي نامې دهگان یاده با، مې کابل کوهستان او کونړ دارينا اکوړ شرنو چنوي آين. پشه یي جب تانک جوپک نظام کوچه پنجه لهجای دې تقسیم بیوي شي، امي خاطرې که یو وارنې بکار که تارا بیک وی، ضروري شي که لهجای شره موټا کوی بحث کمن او آپې دره نور او چوگني لهجای منجه کنېس فرقیلاي شره بحث کمن.
پشه یي جبېس لهجی
پشه یي بو لهجا دارا، مېنا جغرافیي ساحی نورستان دې درېتان تا گلېهارس سورننېک... ص ۳

افغانستان مکتب لرینده تۆرکمن دیلی نینگ

اوقۇدیش تاریخچه سی

ترکمنی

معاون محقق روزی محمد عمر

گیریش (مقدمه)

عزیز اۆلکامیز افغانستان دۆرلی خلقلاردان اورتا گلن اۆلکه لرینگ جمله سیندن حسابلانیور. اۆلکه اهاالیسینی اورتا آلیون قوم لر و قبیلله لار دۆرلی- دۆرلی دیل لرده گیلشیورلار. افغانستاندا دری و پشتو دیل لری نینگ یانینده باشغه دیل لرینگ اوسوشی اۆچین هم کابیر ایش لر ادیلمکده دیر. بۆل دیل لرده درسلیک کتاب لاری تألیف و چاپ ادیپ، دگیشلی مکتب لره ییتشتیرب برمک معارف وزیرلیگی نینگ اساسی وظیفه لری نینگ بیرى دیر. افغانستانینگ تورت اۆلی قومی نینگ بیرینی تۆرکمن لر اورتا آلیور. تۆرکمن لر افغانستانینگ اینگ قدیمی یاشایچی لاری نینگ جمله سیندن حسابلانیور. تۆرکمن ایلی تاریخ بویونچه منطقه بویلاپ پارلاق فرهنگ و مدنیت ایه خلق تۆرکمن لرینگ اجدادلری دنیا مدنیتی اوسوشینه سان سیز غوشانت غوشوب گلن لیک لری تاریخده بللی دیر.

قدیمدان افغانستان حدودلرینده یاشاب گلن تۆرکمن لر ۱۸-نجی عصردان سونگ سیاسی انقراضه دوچ گلنلیگی سببلی دۆرلی تضییقلار (غیسیشیقلار) و استبداد بیلن یوزمه-یوز بۆلدىلار. تۆرکمن لر و اۆلارینگ دیلی کم سیتیلدی، تۆرکمن چاغه لارینه اوز انه دلیبنده تعلیم آلیشلیغه امکان یارادیلما دی. آنه-بابه لاریندان غالان قیمتلی ادبی اثرلری یوق ادیلدی. بۆیله حرکتلر و باسیملار ایتنیک تۆرکمن دلینی مشغله لار-کوچه و غیشلاق دلینه آیلاتتیردی. بۆل جریان اۆلکه تۆرکمن دیلی نینگ اوسوشینه جدی بؤود (بند) دؤرتدی. بیگانه دیل لره تحصیل و تعلیم آلان همده شهرلرده حیات گچیرن تۆرکمن لر گؤتیریمی آراسینده، تۆرکمن دیلی نینگ بوزۇلشیینه سبب بۆلدى. سونگقى اؤن ییل لار دوامینده اوز انه دلیبنده تعلیم و تحصیل آلیش

حقیندن محروم ادیلن تۆرکمن لر یات (بیگانه) دیل لره تعلیم و تحصیل آلیشلیغه مجبور ادیلن تی لر. سونگقى ییللارده اۆلکامیزده یوزبرن بیر قطار سیاسی اوزگریشلر، اوزاق ییل لاردان بارى دوام ادیپ گلن تبعیض و تعصب نتیجه سینده سونگقى ییلاره چه تۆرکمن چاغه و فرزند لری مکتب لرده اوز انه دیل لرینده تعلیم آلیش لیغه شرایط دؤرادیلما تی.

افغانستانده سونگقى ییل لار یوز برن سیاسی و اجتماعى جریان لار تۆرکمن لره اوز سیاسی و اجتماعى حق لارینی اله گتیریش لری اۆچین یول آچان لیغینی گونی شکلینده گورۇپ بیللیورس. اۆلکه ده تۆرکمن دلینی رواجلاندیریش اۆچین قانونی و حقوقی شرایط مهیا ادیلدی، مملکتده حکمران بولان شرایط مونگه یول آچیب بردی. اۆلکامیزده تۆرکمن دیلی ایتنیک تۆرکمن لر یاشایون منطقه لارده اۆچینجی دولت دیلی صفتینده قید ادیلدی. دولته دگیشلی اداره لارده تۆرکمن دلینی اوسدوریش و رواجلاندیریش اۆچین اوزی نینگ قانونی مسئولیت لری عمله آشیردی لار. مکتب لر و اوقوؤو بورتلاری تۆرکمن دیلی نینگ رواجینه کته حصه غوشدی. تۆرکمن لر یاشایون اویه لار و حدودلارده تۆرکمن دیلی نینگ درسلیکلری اوقۇدیلیشى دوزیمی یوله غویۇلدى. اما بو آقیم کته غینجیلیقلار بیلن یوزمه-یوز بۆلۇپ گلمکده. تۆرکمن دیلی نینگ درسلیک کتاب لاری بولمازلیغی، مسلکی معلم لرینگ آزلیغی و حتی که، کبیر منطقه لار و شهرلر مکتب لرینده تۆرکمن دیلی درسلیکلرینی اوقۇدیش دوزیمینی عمله آشیریلمازلیغیندان ات توتماق ممکن. بۆل مقالانی اۇقان کیشی حاضرکی گۆنده افغانستان نینگ مکتب لرینده تۆرکمن دیلی نینگ تاریخچه سینى یخشی شکیلده انگلاپ بیلر. ...

۲۰۰

بابر نینگ افغانستانده گی مدنی و علمی یوتوقلری

اوزبیکى

محقق امان الله ضیایی

خلاصه

ظهیرالدین محمد بابر (۱۴۷۳ - ۱۵۲۰) هندوستان نینگ بابرلر سولاله سینى تشکیل قیلگن شخص صفتیده مشهور بولسه -ده افغانستان هم مدنی و علمی رواجلنیشگه کتته حصه قوشگن، او حکمرانلیک قیلگن دورده صنعت، ادبیات، علم - فن و آبادانچیلیک ساحه لریده فعالیت یوریتگن. اوشبو مقاله ده بابرینگ افغانستان مدنی و علمی یوتوقلری تحلیل قیلینه دی، او آرقه لی اورگنیلگن تاریخی منبعلر اساسیده او نینگ میراثی یارتیلله دی.

مقدمه

بابر، تیموریلر آلایدین چیقن شهزاده و سرکرده، هندوستانده حکمرانلیک قیلیشى بیلن تنیلگن بولسه - ده، او نینگ افغانستان ده گی فعالیتی هم تاریخی اهمیت گه ایگه. او فقط حربی و سیاسی واستره تیگ صفتیده ایمس، بلکه مدنیت و علم - فن رواجیگه قوشگن حصه سی بیلن هم ایسده قالر لی شخص دیر.

افغانستان، اوشه دورده سیاسی ماجرالر و قوراللی نيزالر مرکزی بولگن شو نینگ اوجون بابر نینگ بو حدودیده گی فعالیت نه فقط حدودی نظارت، بلکه مدنی و علمی رواجگه حصه قوشیش نقطه نظریدن هم اهمیتلی دیر.

هدف تحقیق

اوشبو مقاله نینگ هدفلری:

۱. بابر نینگ افغانستان ده گی مدنی و علمی فعالیتینی به تفصیل تحلیل قیلیش.
۲. صنعت، ادبیات، شهر سازلیک و علم - فن رواجیگه قوشگن حصه سینى انیقلاش.
۳. استوار مدنی لایحه لر، کتب خانه لر و علمی مرکز لر آرقه لی اونینگ میراثینی یارتیش.
۴. افغانستان ده بابر فعالیت نینگ اجتماعى و

سیاسی تأثیرینی کورستیش.

۱. مدنی ساحه ده گی یوتوقلر

۱، ۱. صنعت و ادبیات

بابر افغانستان ده شعریت، موسقى و تصویرى صنعت نی قوتلب - قوونلگن. شاعرلر و رساملرنی حامیلیک قیلگن، ادبی و بدیعی اساسلرینگ یارتیلیشى نی رغبتلننیرگن. شو بیلن بیرگه اونینگ دوریده افغانستان ساحه لریده مدنی مرکز لر تشکیل ایتیلگن، او بیرده علم - فن و صنعت فعالیتی رواجلنگن.

۲، ۱. مدنی میراث و استیتیک رواج

بابر باغلر، سرائلر، جماعت بینالر و باشقه انشعائلر قوردیرگن. بو انشعائلر نه فقط گوزلیک بلکه جمعیت نینگ مدنی حیاتینى باییتیشگه خدمت قیلگن. باغلر و معماری لایحه لری کیینگی اولادلر اوجون ایلهام منبع بولگن.

۲. علمی یوتوقل

۱، ۲. کتابخانه و علمی مرکز لر

بابر علم - فن گه کته اعتبار قره تگن. او کتابخانه لر تشکیل قیلگن، تاریخ، ادبیات، ستاره شناسلیک و طبیعت شناسلیک کبی فنلرنی رواجلنتیریشگه حصه قوشگن. بو مرکز لر نه فقط علمی فعالیتینی رواجلنتیرگن، بلکه محلی و چیتیلیک عالملر اورته سیده علاقه لرنی مستحکملاشگه یاردم بیرگن.

۲، ۲. علمی رغبتلر و تعلیم

بابر یاشلرنی علمی فنگه جلب قیلش، اولرنی تاریخ و ادبیات اوقیتیش بویچه تشبثلر کورستگن. بو، افغانستان ده علمی میراثنی ساقلاش و رواجلنتیریشگه خدمت قیلگن.

بابر یاشلیغیدن علم- فنگه علاقه بیلدیرر ایدی. او تاریخ، ادبیات، طبیعت شناسلیک و جغرافیه ساحه لریده بیلیم آلیشگه ایتیلیپ، ... ۲۰۰

به نام خداوند لوح و قلم

د سرمقالې پر ځای

د هنر ارزښت (۱)

د هنر د نړۍ والې ورځې په مناسبت

هنر د انسان هغه فعالیت، مهارت، صنعت او جوهر دی چې په ټولنیز ژوند کې بېلابېلو مادي او معنوي شيانو او پدیدو ته ځانگړې کیفیت، ارزښت او ښکلا وربخښي او له انساني طبعي سره د هغه شي خوند، جذابیت، لېوالتیا او په زړه پورې والی ایجاد او زیاتوي. هنر ډېر پراخ معنوي او کاري چوکاټ لري چې د نړۍ هر فن، مسلک او پوهه په خپله برخه کې ځانگړی هنر او هنري ارزښت لري. پر همدې بنسټ په نړۍ کې د هنر، هنرمند او هنري تخلیقي هڅو او فعالیتونو د اهمیت او ارزښت پر بنسټ نړۍ والو د اپرېل ۱۵مه د هنر د نړۍ والې ورځې په نامه نومولې ده چې هر کال د هنر او هنرمند د ارزښتناکو هڅو او فعالیتونو د درناوي په موخه په ټوله نړۍ کې نمانځل کېږي.

هنر هغه مهال رامنځ ته کېږي چې هنرمند یو ښکلی شی جوړ او تخلیق کړي، یا یوه داسې انگیزه زېږوونکي او پاروونکي تجربه تولید کړي چې مینه وال هغه د یوې هنري هڅې او فعالیت په توګه وګڼي.

ټولنیز موضوعات او پېښې د ځینو نورو علومو او اصطلاحاتو په څېر ثابت او مشخص تعریف نه لري، پر همدې اساس هنر هم کوم ځانگړی او مشخص تعریف نه لري، ځکه د هنر موضوع او لمن ډېره پراخه ده چې د انساني ژوند په هره برخه او مسلک کې خپله ونډه، ارزښت او اهمیت لري، پر همدې اساس د پوهانو، څېړونکو او هنرپوهانو له خوا د هنر په اړه بېلابېل تعریفونه، برداشتونه او څرګندونې وړاندې شوي دي چې د ځینو یې لنډه یادونه کوو:

هنر د یوې رښتینې نړۍ هغه ښکلی او په زړه پورې انځور دی چې د ښکلا پېژندنې تصویر په کې تر سترگو کېږي. هنر د ټولنیز شعور یو ځانگړی فورم دی چې د انسان د کړو وړو حقیقت په هنري ډول انځور او ترسیموي.

تولستوي وایي: هنر یو انساني فعالیت دی چې هدف یې د هغو غوره او لوړو احساساتو لېږدونه ده چې انسانان ورته لاسرسی لري.

هنر د ټولنیز ژوند او انساني تجربو د بیان او تفسیر اغېزناکه وسیله ده چې هېڅ کله له ژوند نه شې بېلېدلی او د ټولنیز شعور یوه غوره برخه ده. د ویلیام موريسن په عقیده هنر د غږونو، کلمو، رنګونو، حرکاتو او نورو عناصرو داسې شعوري تولید او منطقي ترتیب ته وایي چې د انسان د ښکلا پر احساس مثبتې مطلوبې اغېزه کوي.

د اخلاقو یو شمېر پلویان هنر د بشري کمالاتو د لوړتیا او لوړ انساني فضیلت

تورکمن دیلینده اوزېښ...

حرکت ادیب، یوقارق دیشلرینګ دویینده غولایلاشېپ، آزابجق اؤنگ داماما طرف گؤتریلر. شیله لیکده ای:/-:/ چکیمیلیسی، بیراز اؤنگده و یوقاردا اورتا گلیپ، ای:/ گؤزنؤشده تلفظ ادیلر. شؤ سبیدن ای:/ چکیمیلیسی، آیدېلشېنا گؤرأ یاربېم دفتانگلی بیر چکیمیلیدیر: دألی: نی: < دألی: ینسی، گچی: نینگ < گچی: نی: نینگ، سرگی: نگیز < سرگی: ینگیز، ییگی: میز < ییگی: یمیز.

اؤ:/-:/ چکیمیلیسی: اوزېښ، دوداقلانیون، گینگ و دیل ارقاسی بیر چکیمیلیدیر. بؤ چکیمیلی، دوداقلار غووبجا ته کلک گؤزنؤشی اوزؤنه آلاندا سؤنگ اؤنگه طرف تارتېلماغی، دیلینګ بولسا اؤنگی یاغداپېندان بیراز اېزا گتیمه گی بیلن دؤرار و بؤ آیرا تېنلیگی تاییدان غېسغا آیدېلان اؤ:/-:/ چکیمیلیسیندن تفاوتلی ډېر. نتیجده، اؤ:/-:/ چکیمیلیسی، اؤ:/-:/ چکیمیلیسیندن بیراز اېزدا اورتا گلر. تورکمنچې سؤزلری نینگ دینګه بیرینجی بؤغونؤدا غابات گلر. اؤلانیښ یایراوی گینگ دالدير: بؤران، بؤ: زلاماق، چو: بؤنماق، دؤ: داق، دؤ: لسی، غوز: غالانګ، اؤ: بسا، اؤ: دؤن، اؤ: ردا، اؤ: تلی، سؤ: راغ، یؤ: قسؤل.

اؤ:/-:/ چکیمیلیسی، تورکمنچانینگ غوشما سؤزلری نینگ بولسا بیرینجی یا-دا ایکینجی سؤزلری نینگ بیرینجی بؤغونؤدا غابات گلر: دمیریؤ: لچی، غان: اؤ: جاق، اؤ: جاقباشی، اؤ: تلؤچؤپ.

اؤ:/-:/ چکیمیلیسی: اوزېښ، دوداقلانیون، گینگ و دیل اؤجی بیر چکیمیلیدیر. بؤ چکیمیلی، دوداقلار غووبجا ته کلک گؤزنؤشی اوزؤنه آلاندا سؤنگ اؤنگه طرف تارتېلماغی و دیلینګ بولسا آشاقی انګنګه ک بیلن بیراز آشاغا غایتماغی بیلن اورتا گلر. اؤ:/-:/ چکیمیلیسیندن بیراز آغېزېنګ اؤنگ و آشاق بؤلگینده اورتا گلن اؤ:/-:/ چکیمیلیسی، تورکمنچې سؤزلرینګ بیرینجی بؤغونؤدان سؤنگ اؤلانیلماز: بؤ: لک، بؤ: ری، دؤ: ندؤرمک،

تورکمنچانینگ بیر بؤغونلی سؤزلرینده کأن اولانېلېډېر: دؤ: ین، دؤ: یپ، دؤ: یش، گؤ: یچ، گؤ: یز، سؤ: ینمک، سؤ: یت، اؤ: یرمک، اؤ: یشمک. ... ادامه دارد.

افغانستان مکتب لړینده تورکمن...

الف) جهان مکتب لړینده درسلیک کتاب لارینګ

اوقېدېلېش تاریخچه سی

درسلیک کتاب لار تاریخی قدیم زماندان باشلانېوړ. گؤندوغارده (شرق ده) خصوصاً فرات و دجله دریالاری آرالیغینده یاشایون قدیمی سومریلار دورؤنده، داش تخته چه لارینه یازیلان متنلر میلادیدان اؤنگ ۲۰۰۰ ییلیغه دگیشلی بولؤپ، اؤلار «غوللانمه» و «درسلیک» وظیفه سینې اؤنگه آلیپ بارن. سؤنگی بیلن باشغه گؤندؤغار خلقلاریده اؤلاردان سؤنگ قدیم دنیاده پایپروس یا هم لای تخته لارینه یازیلان غولایز مه اؤقؤؤ کتابلاری اورتاگلیپ، اؤره دیش اؤچین اساسی منبع وظیفه سینې بجرن. کتاب نشر- ادبلیشی یؤزه کلندن سؤنگ، درسلیک کتابلار همه باپ بولؤپ باشلان. پیداغوزی و پسیکولوژی فن لری نینگ اؤسؤشی بیلن درسلیک کتابلاری نینگ مضمونی و میتودیک دؤزؤلیشی باردیغیچه مکمللشېپ بارن.

ب) افغانستان مکتب لړینده تورکمن دیلی نینگ

اوقېدېلېش تاریخچه سی

افغانستاندا تورکمن چاغه لارینه انه دیلرینده تعلیم بریش پروسه سی بیرینجی گزگ ۱۳۷۵-نجی ه.ش ییلی ثور کودتاسی نتیجه ده حاکیمته گلن خلق دموکراتیک حزبى باشچیلیغینداکی حکومت اساسینی غویدى. انقلاب حکومتی مملکت بؤینچه دؤرلی ساحه لارده انقلابی اصلاحات لاره ال اوردی. دری و پشتو دیللیری نینگ قطارینده اؤزبیک، تورکمن، بلوچ، نورستانی و پشه یی یالی دیلرینده هم دولت رادیو-تلویزیونینده تازه بؤلؤملر اچدی. بؤل دیلردیه رادیوده یایی (نشرات) باشلاندى. گؤراش جریده سی تورکمن دیلینده چاپ ایډیلپ باشلادی. شونینگ یالی ۱۳۵۸-نجی ه.ش ییلی بیر

اؤلکه اساسی قانونینده شونینگ یالی بول دیللیری رواجلاندیریش و اوسدیریش اؤچین دولت طرفیندن تاثیرچن برنامه لار یؤله غوېولېوړ دیبلن.

شول اساسده معارف وزیرلیگی، تعلیمی نصاب ریاستینده ینه ده تورکمن ی دیپارتمنتی غایتادان فعالیتیه باشلادی. بو جریونده تورکمن دیلی دیپارتمنتیده علمی فعالیتی آلیپ بارانلار جمله دن: استاد عبدالعزیز عمر، استاد سراج الدین بهمن، استاد عطاءالله غیاثی و محقق اورونباساری روزی محمد عمر بیرینجی صنفدان، اون ایکینجی صنفه چه تورکمن درسلیک کتاب لاری نینگ تالیف و ترجمه ساحه سینده کتته حصه غویون دیرلار. اینګ سؤنگی دورلده ۱۴۰۱-نجی ه.ش ییلان باشلاپ حاضره چه حاجی مراد قایی تورکمن دیلی دیپارتمنتی نینگ باشلیگی و عضوی صفتینده ایش بحریب گلنمکده دیر. بول درسلیک کتاب لار ۱۳۸۶-۱۳۹۲-نجی ه.ش ییلاری آرالیغینده قانچه گزک معارف وزیرلیگی طرفیندن چاپ ادیلپ، دگیشلی مکتب لرده تورکمن دیلی نینگ عزیز معلم لری طرفیندن تدریس بولماقده دیر.

بابر نینگ افغانستانده گی...

تورلی قولیازملرنی اورگنگن. بابر اوز اطرافیده عالملر و ادیب لرنی توپلې، اولر بیلن مناظره لر آلیپ بارګن و علمی محیتنی قوللې-قووتلګن.

۳. «بابرنامه» - تاریخی و علمی اثر بابرنینګ اینګ مشهور علمی-تاریخی میراثلریدن بیرى «بابرنامه» دیر. بو اثرده او فقط اوز حیات و یورتنینګ سیاسى واقیمیرینى یازیب قالدیرمسدن، بلک: - اوشه دورنى طبیعى، اقلیمى، فلوره و فاوناسى،

- شهرلر و اولرنینګ معماری خصوصیت لری،

- تورلی خلق لرنینګ عرف-عادت لری و مدنى حیاتى حقیده هم قیمتلى معلوماتلر بیرګن. بو اثر نه فقط تاریخی منبع، بلکه جغرافیه و طبیعت شناسلیک اوجون هم مهم قوللنمه

او معنويت د ترلاسه کولو لپاره وسيله گڼي. د تولستوي په وينا: هنر يوازې د زړه راښکونو اثارو توليد نه دی او نه هم خوند له ټولو مهم دی، بلکې هنر د بشري ژواک د دوام او د فرد او انساني ټولنې د ښکېختۍ په لوري گام اخيستلو لپاره د انسانانو ترمنځ د اړيکو ساتلو وسيله ده.

د هنر موخه مخاطب ته د هنرمند د عواطفو او احساساتو لېږدونه ده. پياوړي هنرمندان کولای شي خپل عواطف او تجربې په داسې ښه وړاندې کړي چې د مخاطب د احساساتو د پارېدو لامل شي او له مخاطبينو سره د گډو او مشترکو عواطفو په جوړولو سره معنوي اړيکه او پيوند ټينگ کړي. هنرمندانو د بديع او نويو اثارو په پنځونو سره هغه د ټولو د پوهاوي وړ کړل چې عادي انسان يې له درک څخه عاجز و.

هنر پر خپل مټ هرڅه ته ښکلا او د جذابيت خوند او رنگ ورکوي چې د انسان په ذهن او فکر کې د هغه شي ارزښت، کيفيت، لېوالتيا او په زړه پورې والی زياتوي. که موږ په ټولنه کې ځينو مادي او معنوي پديدو ته ځير شو، وينو چې هر هغه شی چې د هنرمند په ځانگړې هنري هڅې جوړ شوی وي، په هر لحاظ يې له نورو ښکلا، ارزښت او جذابيت زيات وي چې په انسان کې د هغه شي د خوښۍ حس راويښوي او د ترلاسه کولو هيله او انگيزه ورسره پيدا کوي. په همدې ډول هنر د ادب په پراخه اډانه کې هم ډېره مهمه او اساسي ونډه لري چې د هنري ارزښت پر بنسټ يوې هڅې ته ادبي رنگ او زينت وربخښي او د ادب بڼ ته يې داخليوي.

هنر په ادب کې يو مهم اصل دی چې د ادب لپاره د اساس او بنسټ حيثيت لري، ځکه د يوې عامې ليکنې او ادبي ليکنې يا عام اثر او ادبي اثر توپير او بېلتون د هنري ارزښت او جوهر پر اساس رامنځته کېږي چې همدا هنري ارزښت له نورو بېلابېلو ټولنيزو علومو او فنونو څخه د ادب برخه راپلوي او د يوې ځانگړې برخې او پوهنې په توگه يې راپېژني، نو ځکه د ادب او ادبياتو په تعريف او پېژندنه کې وايي:

هره هغه وينا چې شفاهي وي او که تحريري، نظم وي او که نثر، خو چې هنري ارزښت ولري ادب يا ادبيات بلل کېږي. ادبيات د ټولنيزو او انساني ارزښتونو د بيان او ترويج له امله د ټولې بشري نړۍ لپاره گټور دي. د ادبياتو ستره دنده د غوره ژوندانه له لارو چارو سره د انسان بدلون او زده کړې، کره کتنې، سمون، يووالي، مينې او همدردۍ له لارې د پرمختگ او کمال لپاره هڅه ده او تل يې د لوړو انساني هيلو د پوره کېدو په لور د بشر لارښوونه کړي ده.

هر ادبي اثر، تخليق او ليکنه چې هر څومره هنري جوهر ولري، هغومره ښکلې، ښه او ارزښتمن وي او په همغه اندازه د ادبياتو، ليکوالو، فرهنگيانو او مينه والو توجه ځان ته راگرځوي، د هغو په طبعه برابر لگېږي او له لوستلو او اورېدلو يې ځانگړی خوند او لذت اخلي او د بيا بيا لوستلو او اورېدلو انگيزه ورته پيدا کوي. ... ادامه لري.

(څېړندوی شریف الله ساهڼ)

گؤ: گرچين، گؤ: کلوک، اؤ: ددهمک، اؤ: للووک، اؤ: نوؤمچييليک، اؤ: زلشديرمک، يو: نه کی.

اؤ: /-:/ u:/ چکيمليسی: اؤزېن، دوداقلانيوُن، دار و ديل دؤيبي بير چکيمليدير. تۆرکمنچه سؤزلرينگ دينگه بيرينجي بوغؤنؤدا اؤلانېلار. گپله شيک ديلينده دفتانگ آيراتېنليغا اييه بۇلان بۇ چکيملى، اؤو/ -/ uw/ گؤرنؤشده تلفظ اديليؤر. دؤريؤن يري بويؤنچا غېسغا آيدېلان اؤ/ -/ u/ چکيمليسيندن تفاوتلىدېر. دوداقلار غوؤپچا ته گلک گؤرنؤشؤى اؤزؤنه آلاندىان سؤنگ اؤنگه طرف تارتېلار و آغېز بؤلؤغى يوؤاش- يوؤاش دارالار. بؤ چکيملى نينگ اؤلانېلېش يايراوي گينگ دألدير: بؤ: غارماق، بؤ: زلانماق، دؤ: شوْشماق، دؤ: زلى، غؤ: دوراماق، غؤ: زاماق، پؤ: داق، اؤ: چلاق، اؤ: قؤچيل، اؤ: ناماق، اؤ: نلاماق، يو: رت.

اؤ: /-:/ u:/ چکيمليسی، تۆرکمنچأنينگ غوْشما سؤزلرى نينگ بولسا بيرينجى يا-دا ايکينجى سؤزلرى نينگ بيرينجى بوغؤنؤدا غابات گلر: ايکؤ: چلى، اؤ: ناش، يو: رتباسار.

اؤ: /-:/ ü:/ چکيمليسی: اؤزېن، دوداقلانيوُن، دار و ديل اؤجى بير چکيمليدير. دفتانگ آيراتېنليغا اييه دير. دؤريؤن يري بويؤنچا غېسغا آيدېلان اؤ/ -/ ü/ چکيمليسيندن تفاوتلىدېر. دوداقلار و ديلينگ اؤجى بيراز اؤنگه حرکت ادر و آغېز بؤشلؤغى نېنگ يوؤاشجا دارالماغى نېنگ نتيجه سينده اؤ: /-:/ ü/ چکيمليسی، اؤى/ -/ ü/ گؤرنؤشده تلفظ اديلر. تۆرکمنچه سؤزلرينگ دينگه بيرينجي بوغؤنؤدا غابات گلر: چؤ: يروک، گؤ: يچلنمک، گؤ: يز، سؤ: يچه- تمک، سؤ: يره مک، اؤ: يشه نمک، اؤ: يشمه- لنک، اؤ: يشوشمک، اؤ: يتگه مک.

اؤنگلرى دينگه گپله شيک ديلينده بار بۇلان اؤى/ -/ ü/ گؤرنؤشدأكى دفتانگلې بؤ غورلؤش، گؤنؤميز تۆرکمنچه سى نينگ يازغېسېندا-دا بؤتين اؤ: /-:/ ü/ چکيمليسی- نينگ دره گينه اؤى/ -/ ü/ گؤرنؤشى يازيلماغا باشلانېدېر: چؤ: يروک، گؤ: يچلى، سؤ: يچه- مک، سؤ: بجى، سؤ: يزمنک، اؤ: يشمه لنک.

اؤى/ -/ üy/ ياربېم دفتانگلې چکيمليسی،

قطار بيلم سؤير، ديل سؤير و فرهنگى کيشى لرينگ ايسته گى و کوششى نتيجه سينده معارف وزير ليگى نينگ تاليف و ترجمه رياستينده باشغه ديل لر قطارينده تۆرکمن دىلى ديپارتمنتى (بؤلؤمى) آچيلدى. شؤل بيلن بيرليکده دؤغؤلى و احساسلى تۆرکمن يازيجى لارى، ادبياتيميزينگ فدايى و جانکوير قلمکش لرى شؤل جمله دن: محقق نورمحمد قرقين، استاد عبدالعزيز عمر، استاد سراج الدين بهمن، محمد امين بخشى و استاد حفيظ الله اويغون طرفيندن تاليف اديلن تۆرکمن درسليک کتاب لارى چاپ اديليپ مکتب لرده يابرايدلدى.

شؤنينگ يالى تاليف و ترجمه اديلن کتاب لار نه فقط تۆرکمن دىلى درسليک کتاب لارى بلکه باشغه مضمون لار شول جمله دن: رياضى، طبيعت شناسليق و دىنى تعليم و تربيه کتاب لارى بيرينجى صنفدان، آلتينجى صنفه چه تۆرکمن ديلينده بيلار دوامينده تاليف و ترجمه اديليپ، چاپ اديلن. موندان بللى بوليؤر که، تۆرکمن دىلى درسليک کتاب لارى يۇقاريداکى آدى گچن تۆرکمن اديبلرى و يازيجى لارى طرفيندن ۱۳۵۸-نجى هـ.ش ييلدن ۱۳۷۱-نجى هـ.ش ييله چه معارف وزيرليگى ال آسينده تاليف اديليپ، چاپ بۇلان.

۱۳۸۰-نجى هـ.ش جدى آيينده تازه حکومت يۆزه گلندن سؤنگ دنيا خلق آرا دولت لرى نينگ ياردامى و کمگى بيلن تازه حکومت غؤزالدى. اؤلکه ده سوز ايرکين ليگى، مطبوعات، جماعت چيلىق اصول لارى يواش، يواشدان رواجلانپ باشلادى. لويه جرگه ده تازه اساسى قانونى تصويب اديلدى. بول اساسى قانونده اؤلکه ده ياشايون ايلات لار اؤچين اؤز انه ديللينده اوقيش و يازيش حقى قبول بولدى. حقيقتدان ديلسوير تۆرکمن عالم لارى، آيدينگ کيشى لرى، سياسى، اجتماعى و فرهنگى سيمالارى نينگ سعى، حرکتى و آليپ باران گورشلرى نتيجه سينده اساسى قانونده افغانستانده پشتو و درى ديللرى نينگ قطارينده اؤزبيک، تۆرکمن ، نورستاني، پشه يى، بلوچى و باشغه بير قطار ديللر سوزليجى لرى اکثريت ايلاتينگ ياشايجى لارينى اوراپ آليون منطقه ده اؤچينجى رسمى ديل صفتينده قيد اديلدى.

صفتيده بهالنه دى.

۴. علم آهلينى قوللب- قووتلش و رغبتلنتيريش

بابر اوز دوريدگى عالمر، شاعرلر و هنرمندلرنى قوللب-قووتلگن، او دولت خزينه سيدن علمى تدقيقات و کتابلر يازيش اوچون مبلغ آجره تگن. شونينگديک، کتابخانوليک رواجلنتيريش اوچون کتاب خانه لر تشکيل ايتگن.

۵. شهرسازليک ومعمارليک
بابر دوريده افغانستان ده شهرسازليک و معمارليک رواجلنگن. باغلر، سوو حوضلرى، سرايلر و عام المنفعه بنالر قوريلگن. بو بنالر اجتماعى و مدنى فعاليتنى رواجلنتيريشگه خدمت قيلگن و حدود نينگ استيتيک (گوزه ل و شکوه) کورونيشينى بوييتگن.

۶. اجتماعى و سياسى تاثيرلر
بابر نينگ مدنى و علمى يوتوقلرى اجتماعى حياتگه هم تاثير قيلگن. مدنى مرکز کتابخانه لر آدملرنى بيرلشتيرگن، مدنى و علمى مناسبتلرنى رواجلنتيرگن. شو طريقه، اوينينگ فعاليتى سياسى ياروقليک و جمعيتنينگ بيرليگينى مستحکملشگه حصه قوشگن

نتيجه

بابر نه فقط هندوستان نينگ، بلکه افغانستان نينگ تاريخيده هم مهم شخص صفتيده شهرت قازانگن انسانلردن بيرى دير. او نينگ مدنى و علمى فعاليتى، صنعت و ادبياتگه قوشگن حصه سى، شهر ساز ليک و علمى مرکزلر تشکيل ايتيشى افغانستان ده باى مدنى ميراث قالديردى. اشبو يوتوقلر، کيىنگى اولادلر اوچون الهام منبعى بوليپ، خدمت قيلگن و حدود نينگ مدنى رواجلنتيريش ده مهم اهميت کسب ايتدى.

منبعلر

۱. بابر، ظهيرالدين محمد، بابرنامه، دهلى: اکادميک نشرلر، ۱۹۹۰
۲. بلخى، محمد حسين، *افغانستان تاريخى*، کابل: مدنيت و اخبارات وزيرليگى، ۱۳۷۰
۳. احمد، محمد، تيموريلر دورى و بابر، کابل يونيورسيتى، ۲۰۰۵
۴. رشيد، فضل الله، افغانستان ده سياست و تيزيم، کابل: علمى نشر، ۲۰۱۰
۵. خان، يوسف، بابر ميراثى و مدنيت، هرات: تاريخى تدقيقات مرکزى، ۲۰۱۵.

پشه‌يي جبېس دویه لهجای...

طرف جان لړوبن بېوا شې، پشه‌يي جب جغرافیي موقیعت تثبیت اساسي دې پنجه لهجای کوچه تقسیم بیوي شې، که تې اکوړ بل لړوبوې شن:

- ۱- کوهستان او بولغین لهجا
- ۲- الیشنگ او دولت شاه (اوزبین) لهجا
- ۳- اله سای (تگاب و نجراب) لهجا
- ۴- دره‌نور، د لغمان الینگار او کونړ لهجا (آریانا دایرة المعارف دو منگل جلد. ۴۴۸ پټک)
- ۵- چوگني لهجا

اوټې چار لهجا آریانا دایرة المعارف دو منگل جلد او (الفای زبان پشه‌یی) کتاب کوچه ایوي شن، خو آخر والا لهجا اول والا لهجا پېله اېغا که «د افغانستان ژبې او توکمونه» کتاب کوچه دېگانو نامېدې یاده کوا شې، خېړنوال عبدالملک لاموال لکنه کوچه او «پشه‌يي افغانان» کتاب کې محمد زمان کلماڼي لیکوی شې، یو پشه‌يي جبېس پنچ منگل لهجی- چوگني او دېگانو نامې دي یاده کوی شې. اوټې پنجه لهجانا ساخی اکوړ بل لړوبوې شن:

۱- دره‌نور (الینگار، کونړ دري) لهجا:

یو لهجا الینگار او کونړ نامېدې هم یاده با، لغمان مرکز، الینگار، قرغه‌يي، ننگرهار ولایتس دره‌نور او کېل (نېښوه) ولسولې کوچه، کونړ ولایت نورگل ولسوالي، نورستان ملیل او مشپه کوچه او هم وره علاقای کوچه مېن با.

۲- الیشنگ او دولت شاه (اوزبین) لهجا

یو لهجا لغمان الیشنگ او دولت شاه ولسوالې کوچه، نورستان نورگرام او دواب او کابل ولایت سروبي ولسوالي اوزبین دراس خلکي مې لهجایدې اغت کدېن، یو لهجا اوزبین لهجا نامېدې هم یاده با.

۳- اله سای لهجا

یو لهجا کاپیسا ولایتس اله سای، تگاب و نجراب ولسوالي تې پشه‌یان مې لهجای دې اغت کدېن، یو لهجا تگاب و نجراب نامېدې هم یاده با.

چوپون ات وی رزین قصه ...

خورزین اردنقل کښت. چوپون گاپېن خلاص سپن ات وی رزین کال جنبېن خو، لوفد: ای داد جون تت لپ ساده گی چورچ، یودروېش دنیا دیدأ آدم فذج. یمندی خه لوفج ادې، یدیدوند نرفوند جورام، وی مطلب ید فذج ادې، گاپ ذېت ات، پوندتېت، تایو دراز پوند کندی دقېست. یمند خه لوفد دریاتی پید مازېت وی هدف یدفجج ادې، ییواس تمه یگه پدأم کښت تاس دریا نرخت. ترفشلاقبېت فریت ات خه پېنځخچي، غریبېن چیدکأدند؛ وی دل فذج ادې، تووی ترجید مرأت کی.

چوپون رزین بعدخراک ادې، خوداد اردی خه پېنچ، اس وی ارجاگه بېنچیرت خو، دأکښت خوداد ارد، خولوفد: ا داداندخ دی گردأ یاس دروېش ارد. خدای فامت ادې، یوشچ گردأ خورچ یانی. یدغأخ ذو بریأ ذید دوزگردأ درون، ذید دستارخون اند، دم دستارخون قات کښت، دأکښت خوداد ارد، دذ لوفد: ا داد دستارخونت دی دروېش ارد دأکچؤد، وردلوف ادې، مېست مس دیون ات ښتېرخ مس دیون.

چوپون اس چیدند ښتیزد، خو، تیزد. پوند ارد اتأ مرخونج سوډ، دستار خون بیت کښت، یی گردأ ات یی بریأ زېزد خو خیرت ات ترمسجد فراپت. چاست دروېش غل یی جاندی نؤسچ ات چرت ذید. چوپون دم دستار خون دأکښت دروېش ارد خولوفد: مورزین لؤد:

مېست مس دیون ات ښتېرخ مس دیون. دی گاپ دروېش ارد لوفد، خو، خداحافظی کښت یادذترجیدات وی رزین پېنځت: اتأت دروېش چیرلؤد. چوپون لوفد: ا رزین چوپون لؤد ادې، خورزین ارد لوف، مېست مس ییوات ښتېرخ مس ییو. چوپون رزین ناراحت سوډ، خولوفد: اتأت فکرکنم تت یی کرذأت یی بریأخود، یدلپ بدکارست، اتأ ساو وی دروېش زېرخو قاترترچید. پیرمرد چوپون سوډ دی دروېش زېزد، قیرت ترچید. چوپون رزین اس دی

پاتښافا دروېښی لقېن پښرد خو، راست سوډ تر اکوی کباب پخ دؤکون. دی کباب پخ پېنځت: کباب پخ دی گوښت ته تو اس کأفاری. کباب پخ دی دروېش زېزدخو، روون سپن. تیېن، تیېن ات فرا پېن تریی قلعه، دېذېن تردم قلعه. کباب پخ دروېش ارد لوفد: اکوی خلک دقې ونی، اک اسوی دقندی ته زېزم. دذتروی دقې خېزأج روون سپن. فراپېن پی وی دقې بخند ات کباب پخ دی دقې بخ پیت کښت خو، دروېش ترم برغأذید، خو وی کښت چست تردروېښ. دروېش یودند دېذدتربدات تارکندی آلی سوډ، دېذدار ښتی، خوسوډدې ونی. الاق بی ونی رست ات تاترخویاذد. ترخویاذد وی خېم دېذد تریی جای ادې، چنگکېن اردغل آدمېن جسدکښلأ. پاتښا خوقتیرلوفد، مورن خرانگ فامتی یو کباب آدم گوښت قد. الاق وخت نرجیست ات نفرېن یدېن دروېښ (پاتښا) دست ات پاډقیسېن، وی کال چی زېښت سپن ات یولوفد: موکال مازېت، مند هنر ادې، وی تی تمه لپ پولدارسېت. دأذنفرېن پېنځخېن: ا آدم تند چیرهنر؟ دروېش جواب دېذد: وزم قالین باف. اگه قالین ویفت کارگا تمند خه فېد، دس قالین تمرودأفم ادې، وم جناو قالین جهون تی مآقد. دأذ آدم کښېن قبولېن، دذیتېن وی.

دگه مېث اتأ قالین ویفت کار گا ورد فېن ات هرچیز گه ضرورت ورد خه فذج تیارېن ورد خو، یودرو یفت سوډ. دس قالین راستی کی وافت ادې، وم جناو نه فذج. دروېښ خونند مېست ارزېزمینى رست، بشاند قالین وافت. وختا دروېښ قالین وافت یی گوښاندی دمتد رزگی خا طقتی دی گوښت فروښ ات دی کباب پخ آدرس ات ښوونه نشت.

پاتښاو ختادم قالین ویفتاو تموم کښت، دېف آدم کښېن ارد لوفد: مم قالینچأ اند مم بی لپ زیات، مم ته غیراس وزیر دگه اچأی خیریت چی نه فآرذېد. دذ دأذنفرېن دم قالینچأ زېن خو، یاسېن وزیرارد. وزیردم قالینچأزېزد، ییت دم کښت، دی نقشچېن وینت، تمومی گاپېن فامت، دذ دېف نفرېن ارد لپټ پول

انچه گینه مقدارده بارلیگی شک و شبهه‌دن تماماً خالی‌دیر. خصوصاً، شیخ مصلح الدین سعدی دېک فارس-تاجک ادبیاتی نینگ زبردست بیر اربابی اثرینی اؤزبک تیلی گه اؤگیریش اوچون جرئت قیلیش کته تیارگرلیک، جدی سیناولردن اؤتیلگندن سؤنکینه صادر بؤلده‌دیگن حادثه حسابلنده‌دی. فکریمی‌زچه، سیف سربای اوشه‌لرنی حس اېتگن، شو شرفی وظیفه‌نی عده‌لش اوچون اؤزیده تیارگرلیک و پېترلی امکانیت بارلیگینی توشونگن حالده ایش گه کیریشگن. «گلستان» مقدمه‌سیده اؤرت‌گه قؤیلگن مساله‌نی آیدینلشتیریش گه کمکل لشتیرووچی اشاره‌لر موجود. «ایلیک یاز کونلریدن بیر کون دېب یازده‌ی سیف سربای اوشه مقدمه‌ده، بوستان ایچینده گلرل آره‌سینده بیر نهجه ظریف عالمر بیلن اؤتوروب، انشاء علمیندن بحث قیلیب، ابیاتی غریب و اشعاری عجیب اؤقودوم اېسه اول عالم‌لرنینگ اولوسی عروض علمینده بیر مشکل بیتینی تقطعنی سوال اېتتی. فی‌الحال جوابین اېشیتیب ایتتی: «ای ادیب غریب، سېنگه بیر موافق نصیحتیم بار. قبول قیلسنگ، خیر بؤلغی». دایتیم: «بویورونگ». اېتتی: «شیخ سعدی «گلستان» ینی تورکی ترجمه قیلسنگ، بیر صاحب-دولت اېر آلتین، یادگارینگ جهانده قالسون دېب» (قره‌نگ: اوچ بلبل گلستان. تاشکېنت-۱۹۸۶، ۱۷۰-بېت). انه شو طریق‌ه یخشی‌لیک یادگار قالدیریش ایستگی بیلن قلم اوشله‌گن سیف سربای اؤز زمه‌سی-گه توشگن ایش‌نینگ مسؤلیتینی هم حس اېته‌دی. مثلاً، منه بو سطرلرده شاعرینینگ اوشه حالتی افاده-سینی تاېگن.

اېگو آتی یادی بیرله کوپ زمان
تازه بؤلسون بو گلستانی جان
بو گلستان باغبانی اول ادیب
کیم سربای سیف اېرور نظمی غریب
(اوشه اثر. ۱۷۲-بېت)

البته، بو مصرعلر شرقانه کمترلیک میلی‌دن هم خالص اېمس. یعنی سیف سربای اؤز ادبیات و

یو لهجاکوھستان او بولغین، د گلبهار او شتال نامېدې به یاده با، کاپیساس کوھستان او بولغین ولسوالیس دارای ساحا او هم نجراب ولسوالي کوچه مې لهجاس مېکالبا آین، مې لهجا شره دري جېس تاثیري بېوا شې، خو گر بې دولت شاه او الیشتنگ یا اوزبېن لهجانتې بو نزیک شې.

۵- چوگني (دېگانو) لهجا:

یو پشه یي جېس پېنچ منگل لهجی شې که چوگني یا دېگانو نامېدې یاده با. کونې ولایتس اریت(آرېل)، شوماش(شوماش)، وامه گل، چلس ،کونگل، پېچ دره... او مېخون وري لامه او داره کوچه او هم ننگرهار دره نور ولسوالیس شېمل او کنداک قریه تې خلیک مې لهجای دې اغت کدېن.

پشه یي جېس دویه لهجای (دره نور، چوگني) منجه گڼېس فرقېلی.

الف: کانسونپ(ج=z) برتیک، کانسونپ(خ/ج) دې

دره نور لهجای کونې کلیمای کوچه که(ج=z) ابغا، چوگني لهجا کوچه(خ=ج) کڼېدې پرتا، نمونۍ اکوړ بل لړوېوې شن:

دره نور لهجا	چوگني لهجا
کانسونپ(ج=z)	کانسونپ(خ/ج)
جالjal	خُلjal
شیرjal šir	چیر خولčir jāl
جنيjani	خنيjani
النچیکalanjik	النخیکalanjik
پانچpānj	پونخponj
پنجوpanjū	پنخوpanjiw
جامایjāmāy	خامای/خوموJāmāy/Jomo
جبjib	خَبjib
مانجنmānjan	موخينmonjan
منجناmanjān	منخناmanjān
جېکjek	خېکjek
بونجیلbonjil	بنخیلbɪnʃil
منجیلmajil	مخیل/ماخیلmajil/mājil
جنjan	خنjan

... ادامه دارا

دروېش معذرت طلأبت، ادې، وم داد ساذه گۍ یی چوړج یوباید خفاً ما سوډ. دروېش لوڤد: نۍ وزته خفانه سام.

دروېش دم چوړون رزین وینت، یا هم خشروۍ ات هم اُنبیار، دم تۍ عاشق سوډ. ښأب تېرسوډ، دروېش چای برېزد خو، تیزد تر ښأر. فراپت ترخوقصر، وزیرت ات چند نفرگه رمېد ترچوړون جای. وی رزین طلا پتاو. داډ مردمېن یدېن ترچوړون جای. چوړون رزین ارد لوڤېن، پاتېنا کډوم جایرد تووینچ، خو توتی عاشق سذج ات یده ماشی رمادج تر توخیز، توته ماش ارد چیزلوقی؟ چوړون رزین اس خوتأت اجازأ زېزد، خودبش پاتېنا آدمېن ارد لوڤد: پاتېنااند چیزهنر؟ وزیرلوڤد: پاتېنااند چیزگه هنرفېد. اکدباس ادې، یومی ملک پاتېنا. چوړون رزین لوڤد: نۍ یداث باس نست، یوباید کسب ات هنریاذقېد تاووزردچارم.

وزیرات داډ دگه نفرېن تېېن، سېن ترپاتېناخیز. وردلوڤېن: پاتېناصاحب چوړون رزین ته لوڤد، ادې، پاتېنااندچیز هنر، وزورد چارخه کنم. چند روژ بعدات پاتېنا خېث سوډ ترچوړون جای. وی رزین ارد لوڤد: وزم بوریا ویفت یاذ. ید غاُخ لوڤد: بوړیا ویفت آسون کار. وزیرتیزد ترخو چید. چند مېست نرجیست ات پاتېنا فاووزیرات اکوېش نفرېن رمېد، واډچوړون رزین ارد لوڤېن: پاتېنا قالین ویفت یاذ چوړج. دډ یدغاُخ قبؤل کښت، ادې پاتېنارد چارکښت.

خاب، پاتېنادم غاُخ نکاح کښت. الاُف وخت نرجیست ات یدچوړون رزین ډو جوُن سوډ. یک روژ اتأ پاتېنا ارد لوڤد: پاتېنا: وزم کباب هوس ېشج. تو خېث خود ست قتیر مرد کباب پېخ خو، قأر. پاتېنا قبؤل کښت، دډ دروېشی لقېن فاپنیزد، خوتیزد پس کباب. سوډتر ښأر اس یی کباب پخ دؤکوُن تۍ کباب خریت کښت خو، قېرت، دا کښت خوړن ارد. پاتېناون یی لقمه زېزد یېست پی خو غېف، وی بوۍ یاذدثروم ښخ، دډفاوی جایېث وی لا کښت، پاتېنا ارد لوڤد: اجارت خب کباب مرد قوړج، یم آدم گوښت. پاتېنا لوڤد: نۍ یدآدم گوښت نست پاتېنا ږن لوڤد: توسأواس هر جاندېت دی خه زا ښنچ، وی آدم پېښخ ادې، دی گوښت ته اس کاډندخریت کښت.

دا کښت خو، داډ خوش تېېن ات ید عسکرېن زېزد خو، اکوی ښوونه تۍ تېېن فرأېېن تردم قلعه. عسکرېن ات دېف آدم کښېن بین ارد ډېد سوډ. خوُند ساعت بعد وزیرخوعسکرېن قتیرپاتېنا نجات ډېن ات واډ آدم کښېن الاُف مرېن، الاُف زخمی سېن اتا الاُف گه انجېن، یاسېن ترپاتېنا قصرډېن پی دارات ید ښأر مردم آروم سوډ.

پاتېنا تموم نقل خوړن ارد کښت ات لوڤدومرد: اگه تت خه نه فخت، موېېن واډ مردمېن شچرد زیذجت. یددی ږن (چوړون رزین) لوڤد: وزم تونجات نه ډاذج، تویی اول خذای نجات ډاذ ات دوم توهنر. بعداس دی پاتېنا لوڤد: یم پاتېنایی اصلاً توحق ات مند نست، بعددی ساُ رارد رعیت جمع کښت. خو وېف ارد لوڤد: اوُمردم ات رعیت می ملک ارد ظالم ات قاتل، آدم کښ، دزد، آدم خفیج ات خیوُنت کارمردم قډات یست غل. الاُف اس وېفېن خو جزا وینت اس برکت ات فأمیده گۍ مورن ات الاُف اس وېف ته گه مس ان شأالله دستگیرسوډات به خوجزا ته فرأېېن. دډخو پاتېنا هی تاج زېزد خو، کښت چوړون رزین کأل تۍ ات لوڤد: بعداس می مورن (چوړون رزین) تمه پاتېنا تمه دم قتی کوُمک کښت، تاتمه ملک اس تموم ظلم ات ظالم نجات پېډاکښت ات پاک سوډ. یېدند چوړون رزین به تخت ات بخت فراپت ات خذای ماش ملک مس اس فکت رقم ظلم ات ظالم نجات ډید. شتک مرکأب لینگ ات لڅ.

مأخذ:

۱- راوی آخوندادعلیشأ، دارای تعلیمات خصوصی، ۷۷ ساله ۱۳۸۶، محل مصاحبه: شغنان بدخشان.

سیف سرایی- لیریک شاعر و اونینگ...

یا رب، سېن مېنگه سعادت یوْلینی کؤرسنگیل یېتور، اېندی مېنی اویمه-اوی، جایمه-جای چاپتیرمه یا وجودم حرصلری یوْلینی بستمam باغله یا مرامدم مهماتلری قلفینی آچگیل سیف سرایی قلمیدن چیققن فارس-تاجک تیللرده گۍ نظم بساطنینگ بیر نېچه شعردن گینه عبارت بولیشگه عقل باور قیلمه یدی. اولرینینگ ینه

امکانیترلی اوستیده کمسقوملیک، خاکسارلیک بیلن مشاهده یوریته دی. بویوک ده اېگه سی نزدیکه اوژ صلاحیتی نینگ «غریب» کورینیشینی عادلانه تن آله دی. بوتون اثر ترجمه سی دوامیده سیف سرایی- نینگ جدی بیر حالتده ایشله گنلیگی نمایان بوله دی. اصلیده اوشه جدیت، سوژ آلدیده گۍ مسئولیت برچهنی یوره کدن حس قیلیش عاقبتیده «گلستان» ترجمه سی کونگیلده گۍ ډېک چیققن. اینقسه، اثرده گۍ پرچهلرینینگ آهنگ دار، سللیق، عکس-صدا بیریشنی زؤر قانقیقش بیلن قید اېتیش گه توغری کېله دی. بولرینینگ برچه سی جمله نیب، سیف سرایی نینگ فارس-تاجک ادبیاتی گه بؤلگن بلند رغبتی، اخلاص و اعتبارینی کؤرسته دی. القصه، ذکرۍ اوْتگن معلوماتلر سیف سرایی نی اوژ زمانه سی- نینگ ذوالسانین ایجادکاری، تاجک و اوْزبیکلر برادرلیگی قصریگه مناسب خشت قویه آلگن حساس صنعتکار صفتیده بهالش حقوقینی بېرده دی.

قیناقلر (مآخذ)

- ولی خوْجه یف ب. اوْزبېک ادبیات شناسلیگی تاریخی. تاشکېنت: «اوْزبېکستان»، ۱۹۹۳.
- واحدوف ر. ۱۵ عصرینینگ ایککینچی یرمی، ۱۶ عصرینینگ باشلریده اوْزبېک و تاجک شعریتی. تاشکېنت، «فن»، ۱۹۸۳، ۱۴۵ بېت.
- واحدیف ر. نوایې نینگ ایککی دردانه سی، تاشکېنت، «فن»، ۱۹۹۲.
- ملله یف ن. اوْزبېک ادبیاتی تاریخی. تاشکېنت: «اوقیتووچی» ۱۹۷۶.
- نوایې نینگ نگاهی توشگن. تاشکېنت: غ. غلام نامیده گۍ ادبیات و صنعت نشریاتی، ۱۹۸۶.
- سیف سرایی. شعرلر. گلستان. تاشکېنت: ۱۹۶۸.

- سیف سرایی. گلستان بالتورکی. سهیل و گولدورسون. «اوچ بلبل گلستانی» کتابیده. تاشکېنت: ۱۹۸۶، ۱۶۳-۳۳۰ بېتلر.

- هییتمتوف ع. اولوغ بېک دورۍ نینگ مهم بیر ادبی یادگارلیگی حقیده. «اوْزبېک تیلی و ادبیاتی»، ۱۹۹۵، ۱-۳ سان، ۹ بېتلر

تفکر

TAFAKKUR
MONTHLY

د ورونو قومونو د ژبو او ادبیاتو انستیتوت علمي- څېړنیزه، ادبي او فرهنگي میاشتنۍ جریده

مسئول مدیر: څېړندوی شریف الله سانېن

مهمتم: حافظ عبدالباري مریانی

کتنپلاوی: څېړنپوه خیرمحمد حیدري، څېړنوال عبدالمجید ندیم، څېړندوی فریدالله فرحان،

څېړندوی شریف الله سانېن، څېړندوی نوریاغدي نور

کمپوز او ډیزاین: ش. سانېن

د اړیکې شمېره: ۰۷۷۷۴۶۱۱۷

برېښنالیک: Informationasakabul@gmail.com

په دې جریده کې له سرلیکنې پرته، د نورو لیکنو سپیناوی پخپله د لیکوالو په غاړه دی.

اکاډمی علوم افغانستان

معاونیت علوم بشري

مرکز زبانها و ادبیات

انستیتوت زبانها و ادبیات اقوام برادر

مدیریت جریده تفکر

آدرس: اکاډمی علوم، انستیتوت زبانها و ادبیات اقوام برادر،

مدیریت جریده تفکر، شهرنو، کابل- افغانستان

تفکر میاشتنۍ

۱۴۰۴ ل. کال غبرگولی- چنگاښ (جوزا- سرطان)،

پرله پسې (۱۵۲-۱۵۳ه) گڼه،

(۳-۴ه) گڼه،

څلورم مخ،

سيف سرايي- ليريگ شاعر و اوښنگ

(سهيل و گلدورسون) داستاني (۳)

اوزيكي

معاون محقق مظهرالدين لبيب

سيف سرايي نينگ فارس-تاجک تيليده گي شعرلريدن هم جفاکش، فدایي قهرمان- نينگ دردلي آوازي قولاققه چلینه دی. ناچارليک، مادی ليک تنگليکدن اضطرابگه توشگن بير شخص نينگ المديه قيفاهه سی کيشی کوزی اؤنگيده گوده لنه دی.

روزم ز غمغی فراق تـو شـبـگون اسـت
وز جور زمانه ايـن دلم پـر خـون اسـت
بفرسـته خيـالی خـويش امشـب بـمرن
تـو شاه دمـم کـه بـه تـو حـالم چـون عصـيا
(۳۶-بېت)

مضمونی:

فراقينگ غميدن کونددوزيم تـون دیر
زمانه جوريدن بـودلیم تـولـه خـون دیر
يار خيالی ايتدی بـو کـچـه مـنـگه قـووانچلی
آلريم باعشی سېن، سېن سيز حاليم نېچون دیر

شاعر رباعي لريدن بيريد حیاتده گي اقتصادي ناچارليک موضوعی تورلی اشاره لر
آرقه لی عکس اېنتيريله دی. اوندۀ سفر ترددينی کوره ياتگن ناچار و ناکام بير شخص نينگ
یول آدوقه سی یوقليگيدن شکايتی، يوره ک ناداسی، کوچلی المی عموملاشتيريب بيريله-
دی. شاعر اؤزگه تيلده هم انه شو کته اجتماعی دردنی غایت مهارت بيلن گوده-
لنتيريش گه، سليلق افاده لاش گه اېريشه دی.

يارب، چي کـنم ذات سـفر نيسـت مـرا
وز عاقبت خـويش خـبر نيسـت مـرا

تۆرکمن ديلينده اؤزبن- غېسغا چيکيمليک

(۱)

ترکمني

پوهنيار محمد بشير ياور

گيريش

غوښولمالاري نېنگ چکيمليسی المودام اؤزبن آيدېليور: جوابکار

< جوغاپکار: > کوزه گر < کویزه گار: > ناراضی < نا: > اراضی.

اي:/-:/y/ چکيمليسی: اؤزبن، دۆز، دار و ديل اورتاسی بير
چکيمليدير: جي: قلاماق، چي: بين، چي: غلی، دي: غېسېز،
غوتاري: نچا، اي: غېشماق، اي: قچانماق، اي: سغاماق، اي: زارلاماق،
غي: نچېلېق، اوقي: جي، امي: دلی، اؤزي: ن، يالنگي: ز.

اي:/-:/y/ چکيمليسی نينگ دؤريشی غېسغا آيدېلان اي:/-:/y/
چکيمليسينه گؤرا تفاوتلی دېر. ديلينگ اؤجی بيراز اؤنگه حرکت
اديب، اؤنگ داماعا غوؤبجا غولا يلاشار. شيله ليکده اي:/-:/y/
چکيمليسی، بيراز اؤنگده و يوقاردا اورتا گليپ، اي:/-:/y/
تلفظ ادبلر. شو سبیدن اي:/-:/y/ چکيمليسی، آيدېلشېنا گؤرا يارېم
دفتانگلی بير چکيمليدير: چاقغي: مېز < چاقغي: مېز،
دانگي: نگېز < دانگي: ينگېز، سانجې: نی < سانجې: يني،
ساقچي: نېنگ < ساقچي: ي نېنگ.

اي:/-:/i/ چکيمليسی: اؤزبن، دۆز، دار و ديل اؤجی بير
چکيمليدير: باری: ک، برگی: نينگ، بی: ری، بوتی: ن، چی: سکنه-
مک، چی: شيرمک، دی: رهگ، دی: ره لتمک، دی: شلک،
ديلچي: ميز، ارتي: رکي، گی: جه، گی: نکه مک، گيزلی: نليک،
ايچگی: ن، ای: برمک، ای: لچی، ای: نچه، ای: شیک، ای: نچه،
اؤلی: نچا، اؤچی: ن.

اي:/-:/i/ چکيمليسی نينگ دؤريشی اي:/-:/i/ چکيمليسينه
گؤرا تفاوتلی دېر. ديلينگ اؤجی غوؤبجا يوقارا ... ۲

تۆرکمن ديلی نينگ اينگ مهم آيراتېنلېقلارېندان بيری،
چکيمليرينگ اؤزبن آيدېلېش گؤرنؤشینی ساقلاپ غالماغي دېر.
دوقؤز غېسغا چکيملي نينگ هر بيری سی نينگ اؤزبن گؤرنؤشی
هم باردېر. اؤزبن چکيملي لر يازغېدا يازيلمان دېنگه آيدېلېشدا
نظرذا توتولېپ سؤزؤنگ معنی سېنی اؤزگرتماگه کمک اتيور: آت
(غېسغا آيدېلېندا، حيوانېنگ بير گؤرنؤشی. اؤزبن آيدېلېندا، بير
ذاذا يا دؤشونجه بريلن آت)، باش (غېسغا آيدېلېندا، بير ذادېنگ
باشی. اؤزبن آيدېلېندا، يارانېنگ بير گؤرنؤشی)، بيز (غېسغا
آيدېلېندا، بيز. اؤزبن آيدېلېندا، کؤش ديكيليون غؤرال)، داش
(غېسغا آيدېلېندا، اؤزاق. اؤزبن آيدېلېندا، داش)، دؤل (غېسغا
آيدېلېندا، دؤل عيال. اؤزبن آيدېلېندا، بير اؤتاق يا-دا غارا اؤيؤنگ
ساغ يا-دا سؤل غايدالی)، غال- (غېسغا آيدېلېندا، اؤتوران يردن
تورماق. اؤزبن آيدېلېندا، غالماق، دؤرماق)، اؤت (غېسغا آيدېلېندا،
اؤت، اؤسؤمليک. اؤزبن آيدېلېندا، اؤت، آتش)، ياز- (غېسغا
آيدېلېندا، يازماق، بيتمک. اؤزبن آيدېلېندا، بير نارسائی يازماق،
يايماق).

يوقاردا-دا بلله نيلشی يالی تۆرکمن ديليندأکی هر بير چکيملي
سسینگ هم اؤزبن همده غېسغا آيدېلېش گؤرنؤشی باردېر. يؤنه
تۆرکمن ديلينده بار بۇلان دوقؤز چکيملي سسينگ ايچيندن /-:/i/
چکيمليسی نينگ غېسغا گؤرنؤشی و /-:/e/ چکيمليسی-
نينگ-ده اؤزبن گؤرنؤشی نينگ بولماندېغي گؤز اؤنگؤنده

تۆتۈلەندا؛ تۆركمن دىليندە، سىككىز سانى اۆزپن و سىككىز سانى-دا غېسغا جىمى اۋن آلتى سانى چكىملى سسىنگ بار بۇلاندېغېنا گۆز یتىرمىك بۇليۇر.

تۆركمن دىلىنىڭ اۆزپن و غېسغا چكىملى سىلىرى
اۆزپن چكىملىلر (اۋۋل ھاى كشىدە)

/a: /-:/: / **چكىملىسى:** اۆزپن، دۆز، گىنىگ و دىل دۆيىسى بىر چكىملىدېر. دىلىنىڭ غۇۋېجا ېزا چكىلمەسى و آشاقى انگە گېنىگ دىل بىلن بىرلىكدە غۇۋېجا آشاغا تارتېلماغى نتيجهسىندە آغېز بۇشلۇغى نېنىگ بېيىكلىگىندە اورتا گلر: اۆزپن آيدېلان /a: /-:/: /a: / چكىملىسى غېسغا آيدېلان /a- /آ/ چكىملىسىندن بىراز دىلىنىڭ آرقاسىندا و آشاغېندا اورتا گلىپدېر. اۆلانېلىش يايراۋى غېسغا /آ- /a/ چكىملىسى يالى گىنىگ دالدىر: آ:جى، آ:غېل، آ:رغېن، آ:شېرېم، آ:يلىق، آغاچدا:قى، با:غلاماق، با:ياماق، بۇلدۇر:ندان، دا:رلىق، دۇرالغا، دۇر:يا:رقا، غا:باق، غا:شلاق، غاراما:غا، قۇوما:ن، پارچالا:پدېر، سا:ناماق.

/آ/ -:/: /a: چكىملىسى، عرب و فارس دىللىرىندن گلن سۆزلىرىنىڭ دۆرلى يرلىرىندە غابات گلىمكدەدېر. بۇ حىلى سۆزلىرداكى اۆزېنلېقلار، تۆركمىنچانىنىڭ اساسىندا بۇلاندېغى يالىدېر: آ:دم، عا:لم، آ:سودە، عا:شق، اعضا:، بلا، جوغا:پ > جواب، چىندا:ن، دريا:، داستا:ن، دوا:م، امما: > اما، قا:نون، منا:سىپ > مناسب، شا:ديا:ن.

يۇنە بىرناچە آلىنان سۆزلىرداكى اۆزپن /آ/ -:/: /a: / چكىملىسى غېسغالىپدېر: ع. عا:دل < ت. عادل، ف. آ:را:م < ت. آ:رام، ف. آ:سمان: < ت. آسمان:ن، ف. جھان:ن < ت. جھان، ف. دا:نا: < ت. دا:نا، ع. اما:نت < ت. امانت.

فارس-درى دىلىندىن گلن: -ا:نە، -با:ن، -با:ز، -دان:ن، -داز:ر، -خا:نە، -ما:ن، -نا:مە، -سىتان:ن، -وان:ن، -زار: و -زا:د غۇشۇلمالارى نېنىگ چكىملىسى المۇدان اۆزپن گۆرنۆشده- دىر: آ:دمزا:د، با:غبان:ن، بورچنا:مە، چا:ىخا:نە، چولۇستان:ن، گلدان:ن، گلزار:ر، ما:لدار:ر، مسخرەبا:ز، نورا:نە، سا:يەبا:ن، سا:را:ى ما:ن < سا:را:ىبا:ن.

/ä: /-:/: /ä: **چكىملىسى:** اۆزپن، دۆز، گىنىگ و دىل اۋجى بىر چكىملىدېر: اُدېك، اُدېم، اُدگىنىمىك، اُدلىك، اُدسگەرمىك، اُودېرمىك، چاُكسىز، داُلى، داُنجىرەمىك، دېاُم، دوشاُرسىنىڭ، دنىاُ، گاُمى، گلىاُر:كاُ، گىزلاُپ، گۆكدُا:كى، گۆلُاندە، كاُيىنىمىك، اۋراُن.

فارس-درى دىلىندىن گلن: - گار < گا:ر، - كار < كا:ر و نا < نا:ـ.

چۇپۇن ات ۋى رزىن قصە

شغنانى سىرمىحق خىرمىحمد حىدرى

قذج نە قذج ېى قشلاق اندىى چۇپۇن قذج ات وندىى رزىن قُخ. ىدچۇپۇن ھرمېث مال زېزىدات يېست تر پىنىتا ات ترداُ بىستطن ۋى پىيداۋ. ىك رۇز چۇپۇن دى خومال جىمى كىنىت ترخوقشلاق روۋن سۇدات پۇند ارد ىى دروپىن دېد پى وندى. ىدادم اصلاُ دروپىن نە قذج ات پاتىنا قذج. ىد پاتىنا دروپىن لقېن پىنىز نىنىتىزد ادى بُشار ۋىعت چاست، بُشارارد چىزكاُپ ات دى ملك مىردم خُرانگ زىندە گى كىنىت.

خاب، دروپىن ات مۇى سفىد چۇپۇن رۇبە رۇسېن. دروپىن اس مۇى سفىد چۇپۇن پېنىئُخت: اې پىدر! اجازاُ ىستا ۋىزمىس توقتىرتقىشلاق ساۋم؟ ىد پىرمىردچۇپۇن چۇپۇن لۇقد: گاُپى نىست، ىداتىدَام. الاُف تىپىن ات پاتىنا چاست، پىرمىرد اچىث گاُپ نە دىد. پا تىنا پېنىئُخت: اى داد ! اس يۇدند تىتمە قشلاق خۇندىك پوند؟

چۇپۇن جواب دىد: قىرىب نىست. خېلى ذر. پاتىنادىلۇقد: دىس دى قېد، پس دى دراز پۇندارد نرقۇندجۇرام. ىد مۇى سفىد چۇپۇن خوكال جىبىنىت، خولۇقد: اې دروپىن تىندتوۋىش تىرتۋىستا؟ دى رانگ دراز پۇندارد خُرانگ نرقۇندجۇرچىدىباقت. پاتىنا دى پىرمىرد چۇپۇن جواب نە دىد خواكدى تې تىپىن، تىپىن ات ىى درىالاُف تى فرأپىن ات پاتىنا لۇقد: اې پىدر! ىد دم درىاتى ىپىدمازام. چۇپۇن شۇئج دېد، خولۇقد: اُ دروپىن توخرانگ گاُپىن ذاُدى، مم رانگ غلاُ درىاتى تە ماش ذونفرىپىد مىزد قارذىام نە؟ دذقرئاك پاچە ىپىن پىدۋېن خو، دم درىاتى دېدېن، كام كام ترقىشلاق نىزدىك سېن. وختاترقشلاق فرأپىن. پاتىناپېنىئُخت: اې پىدر! غرىبىن ات بېچارە ىپىن يۇدارد كادند؟ پىرمىرد خودست قىتىرتىمسىجداُج، دقېست خو، لۇقد:

ىمىند بعداس دى ات پىرمىردات دروپىن خدا حافظى كىنې خو، پىرمىرد چۇپۇن تىزد ترخوچىد. دى چۇپۇن اندىى خىشروُى ات قابل رزىن قُخ. ىددى چۇپۇن رزىن ھرمېث تاخوداد ىتاۋ ارد چىد پاك پاكيئە زدىرت ات ھرچىزبە تىتىب جابجا چۇرچىن. دى مېث مىس چۇپۇن رزىن چىد زدىرت ات ۋم داد يادد، ۋى رزىن بىئُخ ۋوردىد، ىوبىئُخ برېزد. دَام خودىد، دذكارذ دىترخو رزىن خو لۇقد:اې رزىن، نىرم ىې دروپىن قىتىرسىرد چارىست، ادې ىولپ سادازاُقد. دذبعد اس دى چۇپۇن دى رىمېث ھرچىرخە چۇرچ ات خە ۋىنجى، ... ۳

مضمونى:

يا رب، نىي قىلەى سىفر آدوقەسىى يۇۇق مىندە تقىدىرىم عاقبتىدن ھىم خىبر يۇۇق مىندە گرچە سىپىنىڭ درگاھىنىڭ اوچىون نالايىق مىن سىپىنىڭ مىسكىنىنىڭ مىن، اۋزگە كىشىى يۇۇق مىندە

مذكور رباعى سطرلىرىدە افادەلنگن مضمون كىشىنىى فكىرلشگە، سىف سىرايى تىرجمە ھالى نظىرلىرىنى اېسلىشگە اوندەيدى. شاعىر يورتى خوارزمىدە ناچارلىىك، ظلمىنىنىڭ كوچەيشى اۋنى وطنىنىى ترك اېتىشگە مجبور قىلگىن. اقبال، رۇشنالىىك اىزلب او آلتىن اۋردەگە قرەب يۇلگە چىققىن. بو تصادفى ھادئە اېمىس اېدى. خوارزمى معلوم مدت اۋزىپىك خان و اۋنىنىڭ اۋغىللىرى تابع خان، جانىبېك خان، او سىفر مشقتلىرىنى باشىدىن كېچىرگىن. قۇنىم تاپىپ، اۋز اوشە لحظەلر سطرلرگە كوچگىن بۇلسە. سىف سىرايى نىنىڭ «سەھىل و گۈلدۈرسون» اثرىدەگى مەنە بو مىصرىلر ھىم بىيزىنىڭ ملاحظەلرىمىيز فايدەسى-گە خذمت قىلەدى.

تېمىور اورگىنىچ تارتىبىب كېلىدى لشىكر كۆرىب كۆز-كۆز، بۇلىب آلىدى قىلواق-كىر قىۋىزتى جىنىڭ بىلىلە عالمىدە تۇفىنان آقىتتىسى سىۋو تېكىنىن ىيىپىر اۋزىر كىۋپ قان (اۋچ بلىلى گلىستان. ۳۲۶-بېت)

بۈندى ايانچلى احوالگە سىف سىرايى نىنىڭ بى فرق قرەشى اصلا ممكىن اېمىس اېدى. اىنقىسە، تۇختەمىش خان نىنىڭ فاجىەلى اۋلىمى شاعىرنى اضطرابگە توشىرگىن. اوشە مشعوم احواللر كېيىنچەلىىك «سەھىل و گۈلدۈرسون» داستانى مىصرىلرىدە مەھلىبىي قالگىن. شاعىرنىنىڭ فارس و تاجىك تىلىدەگى باشقە بىر تۇرتلىگىدە ھىم اۋنىنىڭ تىرجمەى ھالىگە عاىد لوحەلر كۆزگە تىشلىنەدى. سىف سىرايى عىمر يۇلىدن اۋنىنىڭ زىمان ذىلى، تورموش تقاضاسى طفىلى قىمىشلى قىشلاغىدىن سىراىگە بارىپ قالگىن لىگى، «سىراى-نىنىڭ شاعىر، اېل نىنىڭ گدايى» آھنىگدە جدىراق اىعتبار قىلىپ، قىللاق سالىنەدىگىن بۇلسە، اۋز يورىتىدىن اۋزگە يورتلرگە بارىش نىنىڭ مولف اىستىك و ارادەسىدن تىشقىرى بىر ھالىتدە صادىر بۇلگىن لىگى نىنىڭ گواھى بۇلسە ممكىن. مەنە بو تۇرتلىىكدە ھىم اۋشندى ناراضى قىافەدەگى جفاكش بىر شىخىس نمايان بۇلەدى.

يا رب، تىور مىررا ھە سىعادت بىنىماى دىگىر مىداۋن در بىە در و ھىاى بىە ھىاى ىيازاۋىپىەى حىرىص و جىۋودم بىر بىنىد ىيا قلفىى مەھىمات مىرادم بگىشلىاى (س. سىرايى. ۳۶-بېت)

مضمونى: ...